

STRUKTURA INTONACIJSKIH OSTVARENJA

Dario Marić*

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Ovaj rad predstavlja pregled modela opisa intonacije s obzirom na njihovo poimanje strukture intonacijskih ostvarenja. Modeli diskretnih tonskih razina koriste sljedove samo dvaju apstraktnih tonova (H i L) za opis, pri čemu oni mogu biti tonski naglasak ili dio tonskog naglasaka, granični ton ili frazni ton. Modeli intonacijskih kontura fonološki bitnim smatraju samo tonska kretanja, konture i protive se njihovu raščlanjivanju. Postojanje intonacijskih fonema polazna je točka većine modela, bez obzira na to podrazumijevaju li pod njima konture glave i jezgre ili tonske razine. Neslaganje s obzirom na značenje sastavnica intonacijske konture dovelo je do formiranja holističkog i kompozicijskog pristupa. Pobornici holističkog pristupa smatraju da sastavnice intonacijske konture nemaju značenje, nego da ga imaju samo cijele konture. Kompozicijski pristup značenju intonacijske konture s druge strane polazi od postojanja intonacijskih morfema i fonema, pri čemu tonski naglasci, frazni i granični tonovi tvore intonacijske morfeme, a osnovni i popratni tonovi dvotonskih naglasaka intonacijske foneme.

Ključne riječi: intonacija, kontura, ton, suprasegmentalna fonologija

1. UVOD

U postojećoj literaturi suprasegmentalne fonologije uvijek je moguće pronaći suprotstavljene postavke koje otkrivaju oprečna poimanja značenjski bitnih sastavnica intonacijskih ostvarenja. Pri tome se u većini slučajeva radi o pristupima s velikim brojem pristalica, pa se kod svakog navedenog problema uopćeno može govoriti o dva suprotstavljena pristupa. Suglasje postoji jedino glede postojanja strukture unutar intonacijskih kontura. Međutim, njezina raščlanjivost na manje značenjske jedinice te bitnost pojedinih tonova, odnosno promjena tonskih vrijednosti za značenje cjelokupne intonacijske konture, predmeti su spora. Intonacijska jedinica („rhetorisches Syntagma“ von Essen, 1964; „Tongruppe“ Pheby, 1980; „Intonation phrase“ Féry, 1989) kao najveći govorni članak određen unutarnjom prozodijskom kohezijom (osim u slučaju paratona v. Couper-Kuhlen, 1983) i prozodijskom razgraničenošću od drugih intonacijskih jedinica te kao središnja jedinica analize zajednička je uglavnom svim pristupima. Ona predstavlja govorno ostvarenje obavijesne jedinice koju bi slušač trebao percipirati odjednom (v.

* dario.maric@ff.unsa.ba

Marić, 2013: 61–62). Prozodijsku koheziju unutar njih ostvaruju povezan govor i intonacijska kontura koja predstavlja potpun i samostalan melodijski oblik u govoru. Zajedničko im je također i mišljenje da je unutar intonacijske jedinice nužno naglašen i najmanje jedan slog, s tim da je pri višestrukom isticanju jednima za analizu bitan fonetski najintenzivniji slog u intonacijskoj jedinici, a drugima posljednji od naglašanih slogova. Slog se, kao što je poznato, fonetski ističe ili naglašava „jakošću, tonom, trajanjem, a sljedbeno i izgovornom točnošću“ (Škarić, 1991: 320).

Osnovna podjela intonacijskih pristupa temelji se na različitom poimanju značenjski bitnih sastavnica intonacijskih ostvarenja: tzv. britanska škola smatra fonološki bitnim samo tonska kretanja, konture, i protivi se njihovu raščlanjivanju, dok tzv. američka škola intonacijske konture promatra kao rezultat povezivanja fonološki bitnih ciljnih tonova. Podjela je moguća i na osnovi poimanja najmanjih značenjskih jedinica intonacije, tj. prihvaćanju postojanja intonacijskih morfema, bilo da je riječ o konturama ili tonovima kao morfemima.

Pristup utemeljen na poimanju intonacije kao slijeda tonova u današnjem obliku (s dva, eventualno tri apstraktna tona) nastao je kao pokušaj da se opišu tonske pojave u afričkim jezicima koje tadašnja fonološka teorija nije mogla opisati. Tonovi se u opisu nisu mogli pridruživati pojedinim segmentima (fonemima) čiji su linearni nizovi predstavljali cjelokupnu fonološku reprezentaciju tadašnje fonološke teorije, pa je u fonološkoj reprezentaciji segmentnoj dodana i prozodijska razina u odvojenom sloju odnosno u odvojenim slojevima (engl. *tier*). Govorno je ostvarenje na taj način bilo istodobno segmentirano unutar najmanje dva neovisna sloja u linearni niz segmenata, pa otud i naziv autosegmentna fonologija. Tonski sloj predstavljao je niz apstraktnih visokih (H – „high“¹) i niskih (L – „low“²) tonova (Mihaljević, 1991). Budući da u opisima intonacije u okviru autosegmentne fonologije i metrička struktura ima utjecaj na fonološke procese, nazivu autosegmentna Ladd (1996) dodaje metrička, da bi dao naziv intonacijskim pristupima koji se oslanjaju na rad američke znanstvenice Pierrehumbert (1980). Visoki i niski tonovi predstavljaju tonske naglaske, granične tonove te frazne tonove ovisno o tome kojoj se konkretnoj sastavnici segmentnog sloja pridružuju (tonska jedinica, engl. *TBU* ili *Tone Bearing Unit*). Tonska jedinica može u različitim jezicima ili dijalektima biti fonološka jedinica duljine – mora, slog, samoglasnik ili sonant. Ukoliko se pridružuju naglašenim slogovima istaknutih riječi, riječ je o tonskim naglascima, pridruženi prvom ili posljednjem slogu intonacijske jedinice predstavljaju granične tonove, dok

¹ U notacijskim sustavima može se pojaviti kao osnovni ton tonskog naglasaka H* ili u kombinaciji H*+L, L+H*, kao popratni ton tonskih naglasaka H+L* i L*+H, kao frazni ton H(-) ili granični ton H%.

² U notacijskim sustavima može se pojaviti kao osnovni ton tonskog naglasaka L* ili u kombinaciji L*+H, H+L*, kao popratni ton tonskih naglasaka L+H* i H*+L, kao frazni ton L(-) ili granični ton L%.

pridruženi jednom od naglašanih slogova koji se pojavljuju nakon fonetski najistaknutije riječi ostvaruju frazne tonove.

Tonski naglasci mogu biti jednotonski (jednostavni) ili dvotonski (složeni), premda neki modeli u svojim tonskim inventarima sadrže i trotonske naglaske što je slučaj kod Gussenhovena (2004) s HLH tonom, kod Grice (1995) s LHL u palermском varijetetu talijanskog jezika te kod Féry (1993) s L*+H+L tonom. Tonovi koji neposredno prethode ili slijede ton naglašenog sloga istaknute riječi zovu se popratni tonovi, pri čemu se razlikuje ton koji prethodi (engl. *leading tone*) od tona koji slijedi ton naglašenog sloga (engl. *trailing tone*). Popratni tonovi određuju promjene tonske vrijednosti unutar naglašenog sloga kao i unutar slogova koji mu neposredno prethode odnosno slijede, pa stoga zajedno s osnovnim tonom (tonom označenim zvjezdicom) čine tonski naglasak. Ovisno o mjestu pojavljivanja osnovnog tona u odnosu na popratni, tonski naglasci dijele se na one s glavom na lijevoj strani (engl. *left-headed*, njem. *linksköpfig*) i one s glavom na desnoj strani (engl. *right-headed*, njem. *rechtsköpfig*).

Pristup utemeljen na poimanju intonacije kao slijeda manjih kontura unutar intonacijske konture osmišljen je i razvijen za potrebe poučavanja engleskog kao stranog jezika. Glavni su predstavnici tog pristupa Halliday (1967) i Crystal (1969). Predstavnici tog pristupa unutar istraživanja intonacije njemačkog jezika jesu von Essen (1964) i Pheby (1980). U ranijim radovima tog pristupa glavna je uloga intonacije razlikovanje vrste rečenice, što se postiže ostvarivanjem različitih tonskih naglasaka unutar fonetski najistaknutijeg sloga u intonacijskoj jedinici. Ti se tonski naglasci međusobno razlikuju u smjeru i zamahu tonskog kretanja ili visini tona u odnosu na naredne nenaglašene slogove (u slučaju von Essenova (1964) „terminalnog intonacijskog tipa“). Takvi se tonski naglasci u britanskoj školi nazivaju jezgrom (engl. *nucleus*, njem. *Schwerpunkt* ili *Nukleus*) čije je pojavljivanje jedino obvezno, konture ostvarene na nenaglašenim i manje naglašenim slogovima koji prethode najnaglašenijem slogu u intonacijskoj jedinici, glavom ili intonacijskim početkom (engl. *head*, njem. *Vorlauf*), a konture ostvarene na nenaglašenim i manje naglašenim slogovima koji mu slijede, repom, zaglavljem ili intonacijskim završetkom (engl. *tail*, njem. *Nachlauf*). U kasnijim se radovima glava počinje dijeliti s obzirom na mjesto prvog naglašenog sloga u intonacijskoj jedinici, pa se kontura ostvarena na nenaglašenim slogovima prije prvog naglašenog određuje kao predglava ili predglavlje (engl. *pre-head*, njem. *Vorlauf*), a kontura ostvarena na nenaglašenim i manje naglašenim slogovima poslije prvog naglašenog (uključujući i njega), tijelo (engl. *body*, njem. *rhythmischer Körper* ili samo *Körper*).

Prikaz postavki spomenutih pristupa u sljedećim će poglavljima biti oprinjeren opisom intonacije engleskog jezika Janet B. Pierrehumbert iz

1980., dvama opisima intonacije hrvatskog jezika Ive Škarića iz 1991. i Višnje Josipović iz 1996. i dvama opisima intonacije standardnog njemačkog jezika: Otta von Essena iz 1964. i Caroline Féry iz 1993.

2. NAJMANJE ZNAČENJSKE JEDINICE INTONACIJE

U govornom prozodijskom sloju rečenice sastavnicama intonacijskih kontura u određenom se broju intonacijskih modela određuje status najmanjih jedinica koje mogu stvoriti razliku u značenju i najmanjih jedinica koje imaju značenje (značenje se ovdje koristi u širem smislu riječi usporedivo s pojmom funkcija) kao što je to slučaj s fonemima i morfemima u govornom fonemskom sloju teksta. Prvi navedeni ponekad se u literaturi nazivaju prozodemi (v. Kapović, 2015; Pletikos, 2003), a njihova ostvarenja suprasegmenti, dok su posljednji intonemi (Rossi, 1998) ili melodemi (von Essen, 1964). Ovisno o pristupu fonološki bitnim promjenama tonske vrijednosti, uloge razlikovanja i posjedovanja značenja pripisuju se konturama ili tonskim razinama unutar intonacijske konture. Dok se većina istraživača intonacije slaže da postoje intonacijski fonemi (npr. Ladefoged, 1967 i Pierrehumbert i Hirschberg, 1990), bilo da pritom podrazumijevaju konture glave i jezgre ili tonske razine, nesuglasje glede postojanja intonacijskih morfema dovelo je do formiranja dvaju suprotstavljenih pristupa: holističkog i kompozicijskog. Za predstavnike holističkog pristupa (npr. Selting, 1995) sastavnice intonacijske konture nemaju značenje, nego ga imaju samo cijele intonacijske konture jer je ono holistično, neraščlanljivo. Tako Couper-Kuhlen i Selting odbacuju mogućnost postojanja intonacijskih fonema i morfema te inherentnog značenja cijelih intonacijskih kontura, smatrajući intonaciju kontekstualizirajućim migom koji gotovo uvijek u sklopu s ostalim vrstama kontekstualizirajućih migova indicira sheme, tj. stvara kontekst izrečenog propozicijskog sadržaja: „In sum, there appears to be, on the one hand, little or no constancy between intonational form and meaning: in the worse case, the same tune ‘means’ something different with each different lexico-syntactic carrier” (*Kad sažmemo, tu izgleda da ima, u jednu ruku, malo ili nimalo stalne povezanosti intonacijske forme i značenja: u najgorem slučaju ista melodija znači nešto drugo sa svakim različitim leksičko-sintaktičkim nositeljem* m. p.) (Couper-Kuhlen i Selting, 1996: 20–21).

Kompozicijski pristup značenju intonacijske konture (Pierrehumbert i Hirschberg, 1990) podrazumijeva postojanje intonacijskih morfema i intonacijskih fonema, pri čemu tonski naglasci, frazni i granični tonovi tvore tri različite vrste intonacijskih morfema, a osnovni i popratni tonovi unutar dvotonskih naglasaka predstavljaju intonacijske foneme. Spomenute tri vrste intonacijskih morfema, svaka na drukčiji način, sudjeluju u stvaranju značenja cjelokupne intonacijske konture, s tim da se pod značenjem ovaj put

podrazumijeva pragmatička funkcija, tj. „odnos između propozicionalnog sadržaja intonacijske fraze (*I*) i skupa zajedničkih uvjerenja sudionika diskursa.” (Josipović, 1996: 271).

Unutar jedne vrste intonacijskih morfema svaki tonski naglasak, frazni odnosno granični ton ima svoje inherentno, dosta općenito značenje koje se u konkretnom kontekstu pobliže određuje. U svezi s raspravom o odnosu fonološkog ostvarenja i značenja intonacijskih kontura Ladd (1996) iznosi ideju da slična značenja moraju imati slične fonološke reprezentacije.

I unutar pristupa utemeljenog na poimanju intonacije kao slijeda manjih kontura postoje slučajevi raščlanjivanja intonacijske konture na intonacijske morfeme kao što je slučaj kod američkog lingvista Bolingera (1998). Za Bolingera, intonacijski su morfemi lokalne konture ostvarene na naglašenim slogovima fonetski istaknutih riječi (*profiles*).

3. STATUS ISTAKNUTIH SLOGOVA UNUTAR INTONACIJSKE JEDINICE

Zajedničko pristalicama autosegmentno-metričkog pristupa i pristupa koji fonološki bitnim smatra konture jest da u analizi pozornost obraćaju ponajviše na promjene tonske vrijednosti ostvarene unutar posljednjeg fonetski istaknutog sloga u intonacijskoj jedinici/tonskoj skupini („nuclear tone” Cruttenden, 1997; „Tonstelle” Pheby, 1980; „Nukleus” Gilles, 2005) i, ukoliko postoje, unutar preostalih neistaknutih slogova do kraja intonacijske jedinice.

Britanska škola presudnim za intonacijsko ostvarenje cijele tonske skupine smatra odabir jezgre koja dalje određuje ostvarenje eventualnog intonacijskog završetka. Jezgrene konture dakle određuju melodijski uzorak cijele tonske skupine. Jezgra je unutar ovog pristupa naglašeni slog fonetski najistaknutije riječi tonske skupine, s tim da je u njoj najistaknutija riječ uvijek ona posljednja od istaknutih. Iako jezgru, kod više istaknutih riječi, više ne odlikuje dosezanje tonskog vrhunca tonske skupine kao što je to slučaj pri jednostrukom isticanju, ona djeluje najistaknutije „weil auf sie keine mittel- oder hochtonige Silbe mehr folgt” (*jer joj više ne slijede slogovi sa srednjim ili visokim tonom* m. p.) (von Essen, 1964). Tonski se vrhunac pri višestrukost isticanju ostvaruje unutar naglašenog sloga prve istaknute riječi, a svaki sljedeći istaknuti slog ima nižu tonsku vrijednost u odnosu na prethodni istaknuti slog.

Bolinger (1998) smatra da u engleskom jeziku izričaj (*utterance*) uobičajene dužine uvijek ima najmanje dvije riječi istaknute tonskim naglaskom na naglašenim slogovima, jednu blizu početka, a drugu blizu kraja izričaja. Prvi tonski naglasak istiche riječ koja najavljuje o čemu će biti riječi u izričaju (*annunciatory accent*), a drugi riječ s kojom se zaključuje nešto o najavljenom (*conclusive accent*). Prema Bolingeru posljednji istaknuti slog ne mora biti ni najistaknutiji ni najvažniji, tj. najrazlikovniji od svih istaknutih slogova.

Unutar autosegmentno-metričkog pristupa svi istaknuti slogovi imaju isti status unutar intonacijske jedinice bez obzira na relativni stupanj istaknutosti, premda se implicitno prednost daje posljednjem istaknutom slogu. On zajedno s neistaknutim slogovima do kraja intonacijske jedinice čini jezgreno-završnu konturu koja je najrazlikovnija i koja čini najveći dio inventara intonacijskih uzoraka u kojima se osim jezgreno-završnih kontura može naći još poneki samostalni tonski naglasak ili slijed tonskih naglasaka.

4. FONOLOŠKI BITNE PROMJENE TONSKE VRIJEDNOSTI

Bilježenje intonacijskog ostvarenja unutar jezgre i repa kao kombinacije visokog tonskog naglasaka, niskog fraznog tona i visokog graničnog tona ili kao uzlazno-silazno-uzlaznog u oba slučaja je ispravno ukoliko je navedeno bilježenje dovoljno „usko“ da obuhvati pojedinosti koje se namjeravaju promatrati. Kad se međutim postavi pitanje što je unutar danog intonacijskog ostvarenja razlikovno ili što unutar njega predstavlja najmanju značenjsku jedinicu, samo jedan od dva ponuđena načina bilježenja može biti ispravan. Intonacijski najprominentniji dio konture s najvećim razlikovnim potencijalom kod Škarića (1991) predstavlja onaj realiziran unutar jezgre. Za jezgru hrvatskog književnog jezika postulira se ukupno šest kontura: silazna ($\backslash$), uzlazna ($/$), silazno-uzlazna ($\backslash/$), silazno-uzlazno-silazna ili obrnuta ($\backslash\backslash$), uzlazna i silazna ili složena ($/+\backslash$) i ravna kontura ($-$).

Von Essenov (1964) prikaz intonacije standardnog njemačkog jezika predstavlja primjer opisa s krajnje skromnim inventarom: on opisuje uz pomoć samo tri jezgrena „intonacijska tipa“, tj. tri konture jezgre: završne, nezavršne i upitne. Završni intonacijski tip odlikuje odsutnost srednjih ili visokih tonova intonacijskog završetka, pa je intonacijski završetak ili silazan ili je silazni ton prisutan u samoj jezgri. Kod upitnog tipa jezgra ima uzlazni ton i slijedi je uzlazna kontura intonacijskog završetka. Nezavršni tip odlikuje odsutnost jezgre, tj. odsutnost značajnijeg naglašavanja nekog sloga promjenom tonske vrijednosti te ravna ili lagano uzlazna kontura ostvarena u zadnjem slogu. Dakle u von Essenovu opisu jedino su jezgre razlikovne, a intonacijski su završeci, budući da su određeni jezgrom, zalihosni. Konture predglavlja i tijela također nemaju razlikovnu ulogu i opisane su kao slijed tonova na silaznoj putanji, pri čemu su tonovi predglavlja srednje niski ili srednje vrijednosti. Pojedini opisi unutar britanske škole za razliku od von Essena podrazumijevaju i razlikovnu ulogu kontura glave (za njemački jezik Pheby, 1980, za engleski jezik Halliday, 1967).

Modeli diskretnih tonskih razina koriste uglavnom sljedove samo dva apstraktna tona (H i L) za opis intonacijskih kontura. Jednotonski naglasci (H^* i L^*) razmjerno su stalni glede vrijednosti osnovne frekvencije, tj. predstavljaju lokalne tonske vrhunce ili najniže točke dosegnute u naglašenom slogu istaknute riječi, dok su dvotonski i trotonske pokretni,

tj. odlikuju ih izrazitije promjene tonske vrijednosti u naglašenom slogu fonetski istaknute riječi i/ili u susjednim slogovima. L*+H nakon niskih tonskih vrijednosti u naglašenom slogu karakterizira rast tih vrijednosti koje često dosežu vrhunac u sljedećem slogu, L+H* odlikuje rast tonskih vrijednosti unutar sloga koji prethodi naglašenom, s početne, relativno niske tonske vrijednosti, koje dosežu vrhunac u naglašenom slogu. H+L* pokazuje izraženiji pad tonske vrijednosti kroz slog koji prethodi naglašenom prema niskom tonu u naglašenom slogu koji zapravo ne predstavlja najnižu tonsku točku. H*+L za razliku od opisanih dvotonskih naglasaka ne odlikuje izrazitija tonska promjena u naglašenom slogu nego samo pad tonske vrijednosti u narednom slogu. Ukoliko međutim ne postoje tonske jedinice u neposrednom okruženju naglašenog sloga istaknute riječi kojim bi se pridružili popratni tonovi, oni se pridružuju naglašenom tonskoj jedinici gdje se ostvaruju zajedno s H* ili L* tonom.

Frazni tonovi H i L (ili H- i L-) predstavljaju niske ili visoke tonove koji se pojavljuju neposredno iza posljednjeg tonskog naglasaka i protežu se sve do graničnog tona intonacijske jedinice, često i preko više slogova, pa se u slučaju fraznog tona govori o širenju tona (engl. *tone spreading*).

Granični ton H% pojavljuje se u zadnjem slogu intonacijske jedinice i ostvaruje se ili kao rast tonske vrijednosti ili kao zadržavanje tonske vrijednosti dosegnute u ciljnom tonu H-, dok se L% doseže ili padom tonske vrijednosti u posljednjem slogu intonacijske jedinice ili zadržavanjem tonske vrijednosti dosegnute u tonu L-. Za razliku od uobičajenog započinjanja intonacijske jedinice s niske ili srednje tonske vrijednosti (%L) koja se u pravilu ne bilježi, moguće je i rjeđi granični ton %H koji ima izvanredno visoku relativnu tonsku vrijednost. Opisani tonski naglasci, frazni i granični tonovi (uz dodani H*+H od kojeg je u kasnijim radovima odustala) predstavljaju tonski inventar engleskog jezika prema Pierrehumbert (1980), i ne moraju svi biti sadržani u tonskim inventarima drugih jezika ili u tonskim inventarima engleskog jezika drugih autosegmentnih – metričkih modela.

U modelu tonskih sljedova za hrvatski jezik Višnje Josipović (1996) tonski naglasak H* stoji za naglaske koji se u hrvatskom tradicionalno zovu silazni, tonski naglasak H*+H za one koji se tradicionalno nazivaju uzlaznima. Oba služe dodatno nemarkiranom naglašavanju istaknutih elemenata za razliku od tonskog naglasaka L*+H koji u hrvatskom jeziku isključivo preuzima funkciju markiranog tonskog naglasaka. Osim tonskih naglasaka hrvatski jezik prema Višnji Josipović odlikuju i frazni tonovi H i L i granični tonovi H% i L%.

Sljedeći tonski naglasci i sljedovi tonskog naglasaka i graničnog tona ostvareni u jezgri i eventualnoj intonacijskoj završnici čine prema Féry (1993) tonski inventar standardnog njemačkog jezika: H*+L, L*+H, H*+L H%, L*+H+L, H+H*+L i H*+M.

5. FONETSKA REALIZACIJA INTONACIJE

U autosegmentno-metričkom pristupu intonaciji H i L tonovi predstavljaju apstraktne, najmanje razlikovne ili u slučaju fraznih i graničnih tonova te jednotonskih naglasaka i najmanje značenjske jedinice čije su relativne vrijednosti samo djelomično, dok apsolutne nisu nikako određene. Fonetsku realizaciju intonacijske konture Pierrehumbert (1980) naziva ucrtavanjem (*mapping*) fonološke reprezentacije u fonetsku. U engleskom jeziku određuju ga dva skupa pravila, jedan skup pravila određuje relativnu tonsku vrijednost H i L tonova – skalira ih (*scaling*), a drugi skup pravila određuje fonetsko ostvarenje intonacije između ciljnih tonova. Tonske vrijednosti između tonova mogu biti određene širenjem fraznog tona (*tone spreading*) ili interpolacijom – po uzoru na matematičku metodu izračunavanja vrijednosti novih točaka na osnovi postojećih vrijednosti diskretnih točaka između kojih se nalaze nove. Postojeće vrijednosti diskretnih točaka u ovom su slučaju tonovi, a tonske vrijednosti novih točaka, zvučnih glasova, nalaze se na manje-više najkraćem putu između tonova, osim u slučaju ulegnute crte između dva H* tona koja predstavlja tonske vrijednosti neistaknutih slogova.

Fonetske su reprezentacije H* i L* visinskih naglasaka prema Pierrehumbert (1980) u sljedećem odnosu: H* je unutar istog konteksta (iste intonacijske jedinice) uvijek viši od L*, s time da pri jačem isticanju s većim stupnjem izražajnosti tonska vrijednost H* postaje veća, a L* niža. Relativna se vrijednost tonova prema Pierrehumbert uvijek određuje na osnovi tona koji im prethodi, od kojeg su viši ili niži, s tim da ton koji ima jednaku vrijednost kao i njemu prethodni, zadržava njegovu oznaku tona (H ili L). U ovom se modelu dakle ne podrazumijeva nikakvo „planiranje unaprijed“, tj. tonovi se ne određuju kao visoki ili niski u odnosu na još neostvarene tonove. Predstavnicima pristupa utemeljenog na poimanju intonacije kao slijedu manjih kontura (npr. Bolinger), osobito zagovaratelji IPO (kratica od „Instituut voor Perceptie Onderzoek“ – Institut za istraživanje percepcije u Eindhovenu) teorije (‘t Hart, Collier i Cohen 1990) zamjeraju autosegmentno-metričkom pristupu zanemarivanje činjenice da se ton percipira kao visok samo ukoliko se može usporediti s nekim tonom u istom kontekstu koji je niži od njega, odnosno da se percipira kao nizak samo ukoliko je uspoređen s tonom višim od njega. Primjedba se čini opravdanom u slučajevima intonacijskih jedinica koje odlikuje postojanje samo H tonova ili u slučaju tonskog naglasaka u prvom slogu intonacijske jedinice za koji ne postoji mogućnost usporedbe s prethodnim tonom. Najniža lokalna tonska vrijednost unutar pojedinčeva raspona glasa ili „lowest value he is disposed to produce at the given location in the utterance“ (Pierrehumbert, 1980: 48) koja je za razliku od viših vrijednosti uglavnom stalna, bitna je za skaliranje tonova viših tonskih vrijednosti. Primjerice, vrijednosti tonskih vrhunaca naglasaka koji ističu već poznate obavijesti i naglasci koji ističu nove obavijesti u konstantnom su

odnosu, pa vrijednosti viših tonova uvijek mogu biti izračunate ukoliko je poznata vrijednost najniže lokalne tonske vrijednosti.

Nadalje, skaliranje tonova ovisi o mjestu tonova u izričaju. Postoji težnja da pod istim uvjetima tonovi budu ostvareni utoliko niže, što se pojavljuju kasnije u izričaju. Takva se težnja u intonologiji naziva deklinacijom (skretanjem): „Declination is the gradual, time-dependent downsloping of the fundamental frequency across points that might be expected to be equal.” (*Deklinacija je postupno, vremenski ovisno opadanje vrijednosti osnovne frekvencije kroz točke za koje bi se moglo očekivati da su jednake vrijednosti m. p.*) (Gussenhoven, 2004: 98). Najviše lokalne tonske vrijednosti povezane su kosom crtom (*topline*) koja predstavlja gornju granicu raspona glasa, najniže kosom crtom (*baseline*) koja predstavlja donju granicu raspona glasa. Postupno opadanje vrijednosti visokih tonova izraženije je nego opadanje vrijednosti niskih tonova. Deklinacija je posljedica postupnog opadanja vrijednosti podgrkljanskog tlaka zbog ponestajanja zraka u plućima, premda je zastupljeno i mišljenje da je deklinacija hotimično izveden postupak s određenim komunikacijskim funkcijama. Utvrđeno je također da se u spontanom govoru deklinacija ne ostvaruje u svakoj intonacijskoj jedinici. Deklinacija kao odlika fonetske reprezentacije može također postati dijelom fonološke reprezentacije gramatikalizacijom (*downstep*), pa H ton snižene vrijednosti (*downstepped tone*) na paradigmatškoj razini ulazi u odnos opreke s H tonom nesnižene vrijednosti. Do snižavanja tonske vrijednosti H tona u odnosu na prethodni H ton dolazi kada se između njih pojavi jedan ili više L tonova. H ton također može unutar fonetske i fonološke reprezentacije biti povišen u odnosu na prethodne H tonove (*upstepped tone*) ukoliko se nađe neposredno prije L tona. Notacijskim sustavom GToBI (kratica od „German Tones and Break Indices”) H ton snižene vrijednosti bilježi se kao !H, a povišene kao ^H. Započinjanje izričaja visokim tonom nakon nižih tonskih vrijednosti kraja posljednjeg izričaja, koje također može biti gramatikalizirano, u intonologiji se naziva *reset*.

Nedostatak zvučnih glasova na segmentnoj razini za ostvarenje cjelokupne intonacijske konture može se odraziti na konačnu fonološku i fonetsku reprezentaciju, tako da na fonološkoj razini pojedini tonovi budu izostavljeni ili da na fonetskoj razini dođe do određenih prilagodbi. Postojeći ciljni tonovi intonacijske konture mogu biti zbijeni unutar raspoloživog zvučnog „materijala” što se naziva zbijanjem (*compression*) ili mogu ostati neostvareni ukoliko se nalaze blizu kraja ili na kraju slijeda tonova, što se onda naziva kraćenjem (*truncation*).

6. ZAKLJUČAK

Nedostatak jedinstvenih modela opisa intonacije i jedinstvenih notacijskih sustava intonacije najprije se može pripisati nedostatnosti i nezadovoljavajućoj

razrađivosti postojećih modela i pristupa koje autori novih studija intonacije uvijek iznova nastoje upotpuniti i unaprijediti. Zajedničke su polazne točke svim modelima pravilna struktura unutar intonacijskih kontura, intonacijska jedinica kao najveći govorni članak određen unutarnjom prozodijskom kohezijom i prozodijskom razgraničenosti od drugih intonacijskih jedinica te kao središnja jedinica analize i nužna naglašenost najmanje jednog sloga intonacijske jedinice. Za određivanje je strukture intonacijske jedinice pri višestrukom isticanju jednoj skupini modela za analizu najbitniji fonetski najnaglašeniji slog u intonacijskoj jedinici, a drugoj posljednji od naglašenih slogova. Među modelima je primjetna podjela na dvije skupine modela prihvaćenih od strane velikog broja fonologa unutar dužeg razdoblja, jedna fonološki bitnim smatra samo tonska kretanja, konture, i protivi se njihovu raščlanjivanju, dok druga intonacijske konture promatra kao rezultat povezivanja fonološki bitnih ciljnih tonova.

LITERATURA

- Bolinger, D. (1998) *Intonation in American English*. U Hirst, D. i Di Cristo, A. (ur.) *Intonation Systems. A Survey of Twenty Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 45–55.
- Couper-Kuhlen, E. (1983) *Intonatorische Kohäsion: Eine makroprosodische Untersuchung*. *Zeitschrift für Linguistik und Literaturwissenschaft*, 49, 74–100.
- Couper-Kuhlen, E. i Selting, M. (1996) *Towards an interactional perspective on prosody and a prosodic perspective on interaction*. U Couper-Kuhlen, E. i Selting, M. (ur.) *Prosody in Conversation. Interactional Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 11–56.
- Cruttenden, A. (1997) *Intonation*. 2. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1969) *Prosodic Systems and Intonation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Essen, O. (1964) *Grundzüge der hochdeutschen Satzintonation*. Ratingen: Henn.
- Féry, C. (1989) *Prosodic and Tonal Structure of Standard German*. Doktorska disertacija. Universität Konstanz.
- Féry, C. (1993) *German Intonational Patterns*. Tübingen: Niemeyer (Linguistische Arbeiten 285).
- Gilles, P. (2005) *Regionale Prosodie im Deutschen. Variabilität in der Intonation von Abschluss und Weiterweisung*. Berlin/New York: de Gruyter (Linguistik Impulse & Tendenzen).
- Grice, M. (1995) *The intonation of interrogation in Palermo Italian: implications for intonation theory*. Tübingen: Niemeyer.
- Gussenhoven, C. (2004) *The Phonology of Tone and Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. (1967) *Intonation and Grammar in British English*. The Hague, Paris: Mouton.
- Josipović, V. (1996) *Intonacijsko značenje u engleskom i hrvatskom*. *Suvremena lingvistika* 41/42, 271–284.
- Kapović, M. (2015) *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ladd, R. D. (1996) *Intonational Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ladefoged, P. (1967) *Linguistic Phonetics. UCLA Working Papers in Phonetics* 6.
- Marić, D. (2013) *Funkcije intonacije*. *Govor* 30, 1, 51–71.
- Mihaljević, M. (1991) *Generativna i leksička fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pheby, J. (1980) *Intonation und Grammatik im Deutschen*. 2. izdanje. Berlin: Akademie-Verlag.
- Pierrehumbert, J. B. (1980) *The Phonology and Phonetics of English Intonation*. Doktorska disertacija: Bloomington.

- Pierrehumbert J. i Hirschberg J. (1990) The Meaning of Intonation in the Interpretation of Discourse. U Cohen P., Morgan J. i Pollack M. (ur.) *Intentions in Communication*, Cambridge: MIT Press, 271–311.
- Pletikos, E. (2003) Akustički opis hrvatskih standardnih naglasaka. *Govor* 20 (1–2), 321–345.
- Rossi, M. (1998) Intonation in Italian. U Hirst, D. i Di Cristo, A (ur.) *Intonation Systems. A Survey of Twenty Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 228–247.
- Selting, M. (1995) *Prosodie im Gespräch. Aspekte einer interaktionalen Phonologie der Konversation*. Tübingen: Niemeyer (Linguistische Arbeiten 329).
- Škarić, I. (1991) Fonetika hrvatskog književnog jezika. U Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog jezika*. Zagreb: HAZU, Globus, 61–376.
- ‘t Hart, J., Collier R. i Cohen A. (1990) *A Perceptual study of intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.

STRUCTURE OF INTONATIONAL REALIZATIONS

This paper represents an overview of description model of intonation concerning its comprehension of structure of intonational realizations. Models of discrete tone levels for description use sequences of only two abstract tones (H and L), according to which it can be a pitch accent or part of a pitch accent, a boundary tone or a phrase accent. Models of intonation contours consider phonologically important only tone movements, contours and they oppose their decomposition. The starting point of most models is the existence of intonation phonemes, regardless whether it implies to contours of the head and nucleus or tone level. Disagreement regarding the meaning of the components of the intonation contour have led to the forming of the holistic and compositional approaches.

Keywords: *intonation, contour, tone, suprasegmental phonology*